

ТЕСЛЮК Г. С.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

РІВЕНЬ ВМОТИВОВАНОСТІ НОМІНАЦІЙ ДІЙОВИХ ОСІБ У ФРАНЦУЗЬКИХ АВТОРСЬКИХ КАЗКАХ

У статті здійснено аналіз вмотивованості номінацій персонажів французьких авторських казок та зроблено їх класифікацію за семантичним критерієм.

Ключові слова: художня номінація, рівень вмотивованості, мотивація.

В статье сделан анализ мотивации номинаций действующих лиц французских авторских сказок и проведена их классификация за семантическим критерием.

Ключевые слова: художественная номинация, уровень мотивирования, мотивация.

The analysis of the characters' nominations motivation in the French author's tales is made and the classification of the personages' names by the semantic criterion is carried out as well.

Key words: artistic nomination, motivation level, motivation.

Актуальність статті визначається загальною спрямованістю сучасних мовознавчих досліджень на вивчення різножанрових текстів та структурно-семантичних особливостей їхніх компонентів. **Метою** дослідження є аналіз імен персонажів французьких авторських казок, визначення рівня вмотивованості їхньої внутрішньої форми, а також виділення груп номінацій персонажів за семантичними критеріями. **Об'єктом** нашого аналізу виступили номінації дійових осіб французьких авторських казок XVII-XX ст. **Предметом** дослідження стали їхні структурно-семантичні особливості. **Матеріалом** для статті виступили тексти французьких авторських казок XVII-XX ст. **Наукова новизна** дослідження полягає у визначенні семантичних та структурних особливостей внутрішньої форми номінацій персонажів французьких авторських казок та у розробці їхньої класифікації за семантичним критерієм.

Номінації героїв у французьких авторських казках відіграють важливу роль у формуванні специфіки цих творів та, водночас, мають свої структурно-семантичні особливості. Тому доцільно було б проаналізувати рівень вмотивованості цих імен персонажів.

Це питання викликало зацікавлення як іноземних так і вітчизняних науковців. Наприклад, дослідження французького науковця Поля ван Тігема [1;2;3], який цікавився тим, як саме

зображали (і, відповідно, називали) у своїх творах різні письменники представників “de certaines catégories humaines et sociales”, і виділяв такі типи героїв, як “des types de nations ou de races: le Français, le Juif; – des professions, emplois ou situations: le prêtre, le professeur, le médecin, le pharmacien, le bourreau; le détective, la laitière...; – des positions sociales ou morales: le gentleman, la vieille fille; – des infirmités ou les vices: l’aveugle, le joueur” [2:93].

Дослідниця Т. Шиппан ввела поняття “мотив номінації” – “сукупність характеристик денотата” [4:96]. Вона виділяє три фактори, що детермінують вибір мотиву:

- характеристики денотата, тобто об’єктивна сторона номінації;
- наміри автора, що, в свою чергу, детерміновані соціальними, ідеологічними, професійними чинниками, віковими особливостями тощо;
- словотворчі моделі, що визначаються структурно-семантичним типом мови, її системою, її нормами [4:97].

Ми проаналізували номінації персонажів авторських казок та змогли визначити декілька груп за семантичними критеріями. Це дає нам підстави констатувати вмотивованість більшості з них:

1) імена персонажів можуть вказувати на особливості зовнішності та одягу, виділяючи таким чином деякі притаманні їм риси; наприклад, такі імена як *L’Aveugle*, *Le Boiteux*, *Le Petit Poucet*, *La Barbe-Bleue*, *Le Petit Chaperon Rouge*, *La Peau d’âne*, *La Dame Voilée*, *La Toute-Belle* тощо підкреслюють найхарактерніші особливості зовнішності героїв. Отже, можемо виділити такі підгрупи:

- фізичні вади (негативні риси типу *L’Aveugle*),
- вроду (позитивні риси типу *La Toute-Belle*),
- нейтральні характеристики (елементи їхнього одягу, вказівка на ріст типу *La Dame Voilée*).

Слід зазначити, що введення імені може супроводжуватись авторським коментарем, хоча зустрічаються й номінації без нього. Це дозволяє нам говорити про два види номінації героїв:

- а) з експлікацією риси (як ми це проілюстрували вище),
- б) без експлікації.

Наприклад, у своїй казці “La Princesse Rosette” (кінець XVII ст.) графиня д’Онуа просто пише: “*C’est ainsi que l’on appelait la petite princesse*” [7]. Речення подається в дужках без жодного іншого пояснення на мотивацію імені принцеси. Бачимо, що таким чином авторка прагне привернути увагу до імені, пояснення якого не має експліцитного вираження, а, навпаки, залишається імпліцитним.

Функціонально, як правило, така номінація супроводжується авторськими поясненнями: “*Il était fort petit et, quand il vint au monde, il n’était guère plus gros que le pouce, ce qui fit qu’on l’appela le Petit Poucet*”, або ж “*(elle) lui fit faire un petit chaperon rouge qui lui seyait si bien, que partout on l’appelait le petit Chaperon rouge*” [8].

Отже, ми можемо говорити про високий рівень вмотивованості імен, що входять до цієї групи. Для утворення номінацій героїв часто використовуються метафоричні вирази, які є близькими до традиційного прийому метафори в текстах інших жанрів, окрім казкового.

2) Досить красномовними є також ті номінації героїв, які виділяють деякі риси характеру чи особливі здібності. Наприклад, *La petite Voleuse*, *Le passe-muraille*. Ця мотивація також може супроводжуватись авторськими експлікаціями: “*un excellent homme... qui possédait le don singulier de passer à travers les murs sans en être incommodé*” [9:21].

3) Очевидною є вмотивованість імен у тих випадках, коли вони демонструють приналежність героя до світу “зла” чи “добра” – два основні концепти у казці. Оскільки останні викликають у читача певні позитивно чи негативно забарвлені емоції, можемо говорити про тип номінацій за асоціаціями.

Наприклад, злу фею, яка зачарувала Принца Аквамарина у однойменному творі Луїзи Левек (XVIII ст.), звали *la fée Noirjubarbe*. Сема “noir” відразу “відсилає” нас до світу темних сил, а, отже, вербалізує символ “зла”.

Імена персонажів із казки графині д’Онуа “Oiseau Bleu” (кінець XVII ст.) *Prince Charmant* та *Princesse Florine* містять відповідно семи “charme” та “fleur” і, викликаючи позитивні конотації, підтверджують, що герої уособлюють у казці добро, діють благородно. Проаналізуємо на противагу їм ім’я другої дочки

королівської сім'ї – *Truitonne*. Воно містить сему «truite», що викликає швидше негативну конотацію, адже нагадує про маленьку рибину, покриту червоними та чорними цятками. А отже, характеризує персонажа як такого, що відноситься до світу “зла” та керується темними силами.

До того ж, така номінація яскраво характеризує і риси зовнішності героїні, що описує сам автор, коли вводить її в дію казки: “*On l'appelait Truitonne, car son visage avait autant de taches de rousseur qu'une truite; ses cheveux noirs étaient si gras et si crasseux que l'on n'y pouvait toucher, sa peau jaune distillait de l'huile*” [7]. Слід зазначити, що зовнішність теж відповідає характеру та поведінці персонажа. Те ж можемо сказати і про Флоріну, адже “*on la nommait Florine, parce qu'elle ressemblait à Flore, tant elle était fraîche, jeune et belle*” [7]. Можемо помітити, що вмотивованість цієї групи номінацій героїв досить часто пояснюється коментарями автора.

В імені *Rosette*, головної героїні однойменної казки графині д'Онуа легко відчутною є сема “*rose*”, яка сприймається із позитивною конотацією. Оскільки ця сема належить одразу до двох семантичних полів, то може викликати асоціацію із рожевим кольором оптимізму та жіночності, або ж із трояндою, королевою квітів, що є втіленням краси та величності.

4) Ще однією категорією імен, виділеною за семантичною ознакою, є такі, що показують походження героя чи деякі моменти його біографії. Сюди ми відносимо, наприклад, *La Princesse de l'île de la Nuit*, *Le Prince des Aigues-Marines*, *Blanche de Pictordu*, *La Princesse de Babylone*, *Touéno-Bouéno* тощо. Можемо побачити, що семантична ознака “походження” найчастіше вербалізована в іменах дійових осіб за допомогою конструкції *de + nomination du lieu*.

Так, аналіз номінацій персонажів французьких авторських казок дозволяє нам зробити висновок, що найчастіше їхня мотивація можлива завдяки таким прийомам:

- 1) епонімії (*La Bête*, *Le Passe-Muraille*),
- 2) вживання номінативних конструкцій (*La Princesse de l'île de la Nuit*),

3) використання іменників з постійними епітетами (*La Dame Voilée, Le Petit Chaperon Rouge*),

4) субстантивзації прикметників (*L'Aveugle, Le Boiteux, La Belle*).

У контексті аналізу рівня вмотивованості імен казкових героїв доречним буде згадати російського науковця О.М. Фрейденберг [5] та її дослідження сюжетних мотивів як “дієвої форми персонажа”. Розглядаючи героя у єдності з іншими структурно-композиційними елементами твору, вона зазначала: «Основний закон ... сюжетоскладання полягає в тому, що значимість, виражена в імені персонажа, і, відповідно, в його метафоричній сутності, розгортається в дію, що є складовою мотиву; герой робить лише те, що семантично сам означає» [5:223].

До вмотивованих імен персонажів ми віднесли також ім'я героя Поля Себійо (Paul Sébillot) *Touéno-Bouéno* із однойменної казки (XVIII ст.). На перший погляд, читачу незрозуміла ця номінація, проте автор вже в перших рядках доводить її вмотивованість: “*Le fils qui s'appelait Antoine (Touéno) était un garçon de quinze ans, qui s'en allait constamment par les rues, la tête baissée comme un mouton goitreux. Il ne disait jamais rien à personne; il était si peu avenant qu'on aurait dit qu'il payait pour tout le monde. Les commères du village l'avaient surnommé Touéno-Bouéno*” [10:17].

Цей літературний твір є переробкою автором відомої народної казки регіону Овернь, мовою якого *Touéno-Bouéno* означає *Le bon Antoine*, відтак для читача очевидною стає вмотивованість цього імені.

Отже, як ми переконались на вищезгаданих прикладах, вмотивованість більшості номінацій героїв французьких авторських казок є беззаперечним та важливим фактором.

5) У французьких авторських казках зустрічаються також імена, внутрішня форма яких не є вмотивованою, якщо говорити про якісь особливі риси, що притаманні герою. Йдеться найчастіше про два випадки:

A) загальні назви, що використовуються для номінації. Наприклад, *Le Pêcheur, Le Prince, Le Roi, La Reine*, тобто номінація за роллю/ функцією або професією в тексті. В цій групі номінацій герої характеризуються безпосередньо через свої вчинки, думки, стосунки з іншими, що ніяк не виражено в імені.

Наведемо приклад із казки “Oiseau Bleu” графині д’Онуга (кінець XVII ст.): “*C’était un Roi fort riche en terres et en argent; sa femme mourut et il en fut inconsolable*” [7]. Або ще один приклад із казки «Histoire du Pêcheur» Арно Беркена: “... *il y avait autrefois un pêcheur fort âgé, et si pauvre, qu’à peine pouvait-il gagner de quoi faire subsister sa femme et trois enfants, dont sa famille était composée. Il allait tous les jours à la pêche de grand matin, et chaque jour il s’était fait une loi de ne jeter ses filets que quatre fois seulement*” [11].

У цій підгрупі номінацій ми спостерігаємо у казкових текстах процес переходу загальних імен до власних (вони, хоча і зберігають артикль, пишуться разом із ним з великої літери).

Б)власні імена, що можуть бути вигаданими або реальними. Наприклад, загальноновживані імена *Diane, Antonia*, відоме італійське ім’я *Mme Lucrèce*, і, швидше за все, вигадані – *M. Flochardet, les époux Sorbier* тощо. До цієї підгрупи вважаємо доцільним віднести такі номінації, де автор не дає власного імені герою, а, навпаки, приховує його.

Схожий прийом при номінації героя зустрічаємо у казці Вольтера “La Princesse de Babylone” (XVIII ст.), який вводить одного зі своїх персонажів словами: “*il se nommait milord What-then, ce qui signifie à peu près milord Qu’importe en la langue dans laquelle je traduis ces mémoires*” [12:423]. Проте, тут автор не бере на себе відповідальності за таку “неточність”, наголошуючи, що є лише перекладачем реальної історії.

Так, Теофіль Готье у своїй казці “Omphale, histoire rosoco” (XIX ст.) вже у першому реченні твору вводить персонажа, вказуючи лише, що він є дядьком наратора та шевальє та залишаючи неназваним його прізвище чи ім’я. Цікаво, що інші деталі, що стосуються місця проживання, життєвих подій шевальє подаються досить розгорнуто. Таким чином, Теофіль Готье ніби прагне викликати відчуття реальності та вагомості героя казки:

“*Mon oncle, le chevalier de ***, habitait une petite maison donnant d’un côté sur la triste rue des Tournelles et de l’autre sur le triste boulevard Saint Antoine*” [13:67].

Так, у казці Жорж Санд “Le Château du Pictordu” персонажі представляються наступними словами: “*M. Flochardet, peintre renommé, revenait à la maison avec sa fille unique, Diane, âgée de huit*

ans” [14:16]. У Марселя Еме (XX ст.), наприклад, персонажів названо такими вигаданими власними іменами як *M. Mouron*, *Gen Paul*, *M. Dutilleul*. Останнього, автор вводить у текст, як пересічного жителя Парижа: “*Il y avait à Montmartre, au troisième étage du 75 bis de la rue d’Orchampt, un excellent homme nommé Dutilleul*” [9:21]. Отже, можемо зробити висновок, що в їхні імена не вкладається якогось особливого семантичного навантаження.

Такий прийом номінації імен за допомогою вигаданих імен зустрічається і в творах наступних періодів.

Характеристикою цієї групи номінацій є те, що автор може не відразу називати свого персонажа. Часто герой вводиться в оповідь описом вчинків, особливостями характеру та зовнішності, а вже потім, ніби розкриваючи таємницю, зустрічаємо його ім’я. Для прикладу сказаного, процитуємо уривок із “*Thélème et Macare*” Вольтера (XVIII ст.):

“... *un gros réjoui*
D’une humeur toute différente;
Sur son visage épanoui
Est la sérénité touchante;
Il écarte à la fois l’ennui,
Et la vivacité bruyante;
Rien n’est plus doux que son sommeil,
Rien n’est plus doux que son réveil;
Le long du jour il vous enchante.
Macare est le nom qu’il portait” [12:532–533].

У казці Вольтера “*La Princesse de Babylone*” (XVIII ст.) один із головних персонажів також називається не відразу. Принцеса закохується у сильного незнайомця, який вражає її своїми подвигами. Чарівний птах фенікс розкриває таємницю походження юнака і його ім’я лише на 18-ій сторінці тексту:

“*Son pays, madame, est celui des Gangarides, peuple vertueux et invincible qui habite la rive orientale du Gange. Le nom de mon ami est Amazan. Il n’est pas roi, et je ne sais même...*” [12:398].

б) Можемо виділити окремою групою паралельні номінації героїв, які у казці їх отримують відразу декілька (здебільшого дві). Проаналізуємо вже названий нами приклад персонажа казки “*Le Passe-muraille*” (XX ст.) *M. Dutilleul*, якому М. Еме вже після

експозиції вустами інших героїв, що з нього глузують, надає ще одну номінацію – прізвисько *Garou-Garou*:

“– *Garou! garou! Un poil de loup! (rire) Il rôde un frisson à decorner tous les hiboux (rire)*” [9:25].

Зазначимо, що це ім'я, на відміну від першого, несе в собі відчутне семантичне навантаження, оскільки сема “*garou*” відразу викликає асоціацію з “*loup-garou*”. Останнє поняття так пояснюється у словнику *Dictionnaire de la langue française* (2000 р.): “*Personnage légendaire, malfaisant qui se métamorphose la nuit en loup*” [6:323]. Можемо констатувати пряму аналогію із характеристиками героя Марселя Еме, адже той так само вночі проявляв свої особливі здібності – проходить крізь стіни, що його оточення вважало негативними, звідки і така конотація для номінації героя з їхньої сторони. Потрібно звернути також увагу на третю номінацію цього героя – *Le Passe-Muraille*, яка використовується лише у назві твору, та є важливою для правильного сприйняття персонажа.

Наведемо ще один приклад із казки Луїзи Левек “*Prince des Aigues-Marines*”. Головний персонаж, зазначений у назві, коли представляється принцесі, перед читачем з'являється також і як *Prince de l'île Brillante*. Цікаво, що обидві номінації принца є такими, що свідчать про його походження (як ми це визначаємо у групі номінацій № 4), адже, хоча він і народився на Сіяючому острові, та досить довгий період своєї юності прожив у Царстві Аквамарину.

7) Зустрічаються також випадки, де героєм виступає сам наратор. Тому, цей герой ніяк не номінується і використовуються займенники *je, moi*. Наведемо приклад із казки Проспера Меріме “*Il viccolo di madama Lucrezia*» (з італ. «Провулок мадам Лукреції») (XVIII ст.), яка починається так: “*J'avais vingt-trois ans quand je partis pour Rome. Mon père me donna plusieurs lettres de recommandation*” [14:47]. Бачимо, що герої вводяться без конкретизації імен, що певною мірою наближає текст до оповідання. Проте, слід зазначити, що використовується дієслівний час *passé simple*, і це дещо нівелює таке віддалення від жанру казки.

У великій кількості казок Теофіля Готье також зустрічаємо наратора в ролі головного героя: “*La Cafetière*”, “*La Morte*

Amoureuse”, “*Le pied de Momie*”(XIX ст.). Персонаж зазвичай знаходиться у центрі твору, розповідає казкову історію і спостерігає, або безпосередньо бере участь у подіях. Наведемо приклад із останнього серед названих вище творів: “*J’étais entré par désœuvrement chez un de ces marchands de curiosités dits marchands de bric-à-brac dans l’argot parisien...*” [12:135]. Герой-наратор розповідає про події, зазначаючи, що вони із його власного досвіду.

Отже, проаналізувавши імена персонажів французьких авторських казок, констатуємо, що більшість з них є вмотивованою. У ході аналізу ми також змогли виділити сім груп номінацій персонажів за семантичними критеріями. Ми прийшли до висновку, що високий рівень мотивації імен персонажів можливий завдяки таким мовним прийомам як перетворення у власні назви загальних, використання номінативних конструкцій, іменників з епітетами та субстантивация прикметників.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Tieghem P. van. La littérature comparée* / Paul van Tieghem. – P.: Librairie Armand Colin, 1931. – 222 p. 2. *Tieghem P. van. Le mouvement romantique (Angleterre – Allemagne – Italie – France)* / Paul van Tieghem. – P.: Librairie Vuibert, 1923. – 194 p. – (Textes choisis, commentés et annotés). 3. *Tieghem P. van. Dictionnaire des littératures* / Paul van Tieghem. – P.: Quadrige, 1984. – 1009 p. – (A-C). 4. *Шиппан Т. К вопросу о мотиве номинации* / Т. Шиппан // Типы языковых значений: Межвузовский сборник научных трудов / отв. ред. Л. В. Шевелева. – Рязань, 1986. – С. 96 – 102. 5. *Фрейденберг О. М. Поэтика сюжета и жанра* / Ольга Михайловна Фрейденберг. – М.: Лабиринт, 1997. – 448 с.

ДОВІДНИКИ

6. *Dictionnaire de la langue française* [édité sous la direction d’Emmanuel Fouquet]. – P.: Hachette, 2000. – 630 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

7. *Marie-Catherine Le Jumel de Barneville, La comtesse d’Aulnoy. Contes*. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.shanaweb.net/auteurs/aulnoy/madame-d-aulnoy.html>. 8. *Perrault Charles. Contes*. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.shanaweb.net/auteurs/perrault.html>. 9. *Aymé Marcel. Contes et nouvelles* / Aymé Marcel. – М., 1967. – 232 p. 10. *Contes et légendes des provinces de France: Auvergne, Provence, Gascogne* / [cueillies par Frédéric Mistral]. – Berlin: Weidmannsche buchhandlung, 1934. – 43 p. 11. *Berquin Arnaud. Contes Arabes*. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.shanaweb.net/contes/berquin/l-aveugle-et-le-boiteux.html>. 12. *Voltaire. Romans et contes* [сборник / сост. В. Я. Бахмутский]. – М.: Радуга, 1985. – 584 с. 13. *Gautier Théophile. Contes fantastiques* / Théophile Gautier ; [choix de contes / texte intégral]. – P.: Hachette, 1992. – 256 p. 14. *Contes et nouvelles fantastiques* / [Коммент., словарь Р. В. Гликман]. – М., 1958. – 72 p.